

Místo a role středisek výchovné péče v prevenci šikanování

(JAN KAŠE)

Klíčová slova

Zákon 109/2002, Metodický pokyn MŠMT ČR č. j. 24049/2002-24, ambulantní péče, internátní péče, spolupráce se školami, možnosti pomoci rodičům, výcvikové kurzy pro pedagogy, Český specifický program proti šikanování, informace pro veřejnost.

Anotace

Střediska výchovné péče (SVP) tvoří svou strukturou a zaměřením činností významný článek v prevenci šikanování. Pečují o ty, kteří jsou již šikanou zasaženi – tedy o oběti i agresory. Svými specifickými programy mohou pomoci při utváření nových, zdravějších vztahů v nemocné skupině. SVP jsou připravena poskytovat odborné rady jak rodičům, tak pedagogům v situacích spojených se šikanováním. Své místo mají i v širším seznamování veřejnosti se vším, co se šikanou souvisí.

Príspevek o mieste a roli SVP v prevencii šikanovani vychazi ze zkusenosti pracovníků Střediska výchovné péče v Plzni, které zahájilo činnost 1. 2. 1996 jako ambulantní a 1. 9. 1998 bylo rozšířeno o část internátní. Od svého vzniku pracuje SVP Plzeň jako relativně samostatná součást DDÚ Plzeň. Toto spojení sice má nevýhodu – společný název organizace často má především rodiče – avšak pro vlastní fungování střediska je velice výhodné. Vedení DDÚ Plzeň totiž vytváří příznivé podmínky pro jeho činnost, jejíž nedílnou součástí se stalo řešení problémů spojených se šikanováním.

Chceme-li hovořit o místě a roli, kterou střediska výchovné péče v prevenci šikanování mají, musíme nejdříve odpovědět na otázku, kde je tento úkol legislativně zakotven. V obecnější rovině odpověď najdeme v zákoně 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, jak zní oficiální název této normy. Další podrobnosti pro činnost SVP uvádí Metodický pokyn MŠMT ČR k organizaci činnosti středisek výchovné péče č. j. 24049/2002-24. Zmíněné dokumenty vytvářejí obecný rámec činnosti SVP i ve vztahu k šikanování. Důležitou normou zavazující střediska k řešení problémů spojených se šikanováním je Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28275/2000-22, který navazuje na Metodický pokyn k prevenci sociálněpatologických jevů č. j. 14514/2000-51.

V jakých formách tedy mohou střediska svoji roli uskutečňovat? Členění, které používáme vychází z praxe našeho SVP a základním kritériem je hledisko, komu je péče a pomoc určena. Je pochopitelné, že výčet nemůže být úplný a praxí dalších SVP bude jistě obohacen.

Péče a pomoc určená dětem a mládeží

_v rámci primární prevence šikanování lze na školách pořádat různé besedy s žáky, skryté vrstevnické programy, lze organizovat skupinová setkání zaměřená na změnu vztahů ve skupině apod.,

_SVP zaujímají významné místo v poskytování pomoci obětem šikanování (psychoterapeutická podpora zaměřená na zvyšování psychické odolnosti, posilování sebevědomí, na zvyšování frustrační tolerance, odstraňování strachu a nejistoty, na utváření odpovídajících sociálních dovedností),

_v práci SVP Plzeň se osvědčil výcvikový kurz pro potenciální oběti šikany i pro ty, kteří již byli šikanou zasaženi; účastníci i rodiče program výcviku velice dobře přijímají,

_rovněž pro agresory lze v podmínkách SVP nabídnout různé formy pomoci zaměřené na postupné zvládnutí jejich agresivity,

_v naší praxi se nejlépe osvědčuje zařazení agresora do dvouměsíčního diagnosticko-terapeutického pobytu; úspěšnější jsme zejména tam, kde se agresor do naší péče dostal v počáteční fázi šikanování, tedy v 1. a 2. stupni, ojedinele i ve 3. vývojovém stupni,

_dvouměsíční pobyty využíváme rovněž jako formu pomoci obětem šikanování. Nespornou výhodou je to, že jsme oběti dostali z prostředí, které pro ni je nepřátelské. Tím také vytváříme určitý prostor pro práci s nemocnou skupinou bez přítomnosti oběti; odděleně od oběti je možno pracovat i s agresorem apod.,

_během dvouměsíčního pobytu je práce s obětí (vedle toho, co již bylo uvedeno) dále zaměřena zejména na posilování sebevědomí, utváření odpovídajících reakcí na vnější negativní podněty; posilujeme úroveň sebepojetí, zdokonalujeme kvalitu komunikace mezi vrstevníky, učíme, jak a kdy použít ono „NE – to si nepřejí, to mi nedělej!"; společně s obětí hledáme možnosti, kde v podmínkách školy a místa bydliště může najít pomoc, na koho se lze obrátit,

—po skončení pobytu jsou tyto děti zpravidla zařazovány do skupiny výcviku sociálních dovedností,
—v období hlavních prázdnin jsme dětem, které byly šikanovány, nabízeli denní prázdninové pobyty, kde jsme prostřednictvím volnočasových aktivit pokračovali v tom, co bylo započato během dvouměsíčního pobytu.

Uvedené formy pomoci jsou v našem zařízení nejvíce využívány klienty ze základních škol. Studenti středních škol nabídku využívají méně. Spíše přišli ti, kteří byli obětí, ale spolupráci s nimi často omezovala jejich ztracená důvěra v možnost skutečné pomoci od dospělých. Agresori zpravidla pomoc odmítali, nebo spolupracovali jen formálně.

Program určený rodičům

V rámci primární prevence pořádáme ve spolupráci se školami přednášky a besedy, kde rodičům vysvětlujeme základní mechanismy fungování šikany, učíme je rozpoznávat první signály, které oběť vysílá. Rodiče jsou informováni o tom, co a v jakém pořadí udělat, aby svému dítěti pomohli, a to jak v případě agresora, tak oběti. V rámci těchto přednášek a besed rodiče dostávají sborníček „Šikana“, který jsme vydali v naší malé edici „Pomozte svým dětem“. Nacházejí v něm základní informace včetně minitestu, který jim umožňuje u dítěte lépe rozpoznat to, co charakterizuje oběť a co agresora.

Druhou část programu pro rodiče tvoří konkrétní formy pomoci jim samotným. Příznivý ohlas má nabídka u rodičů obětí, kteří jsou většinou bezradní a zasaženi tím, co jejich dítě prožívá; často jsme jediní, kteří jim věnují čas a spolu s nimi hledají východiska. Pokud je dítě na dvouměsíčním pobytu, pracujeme v této době systematicky i s rodiči. V pravidelných skupinových setkáních s nimi probíráme, co je nutno v rodině změnit, jaké je možno volit jiné výchovné postupy, jak organizovat volný čas. Seznamujeme je s tím, co mohou žádat od školy, případně doporučujeme další odbornou péči. Horší zkušenosti máme s rodiči agresorů. Pokud již přijmou naši pomoc pro své dítě, tak oni zůstávají často stranou, nespolupracují, odmítají přistoupit na to, co musí změnit. V těchto případech si většinou potvrzujeme, že agresivita dětí a rodičů tvoří jakési spojené nádoby, které lze jen těžko oddělit.

První kontakty s rodiči při řešení šikanování bývají poznamenány stížnostmi na to, jak pozdě dostali od školy informaci o možnosti využít naší pomoci. Od vzniku našeho střediska jsme přitom předali ředitelům škol, výchovným poradcům a školním preventistům dostatek podkladů o tom, co SVP nabízí. Pravidelně (v okruhu své působnosti) se setkáváme s výchovnými poradci, jednou za dva roky osobně navštívíme za účelem předání informací většinu z devadesáti škol naší spádové oblasti. Kde je tedy chyba? Prvním důvodem může být nedostatečné předávání informací všem vyučujícím ze strany vedení. Druhým, závažnějším faktem jsou na školách stále přetrvávající obavy z toho, aby se problém šikanování nedostal mimo zdi školy, aby nevyšlo najevo, jaká je skutečná situace ve třídě, jaké tam panují vztahy, kolik neřešené agrese se mezi dětmi nachází. Na většině našich škol totiž není vytvořen fungující a účinný systém určující, jak v řešení šikany postupovat. Učitelé neznají, jaké je konkrétní stanovisko k šikaně ze strany vedení školy, jaká pravidla existují pro její řešení, co bude řešit sama škola a kdy se obrátí na odborné zařízení atd. Řešení šikany je v nejlepším případě chápáno jako odhalení a potrestání agresora, což je rovněž špatné.

Co nabízí SVP školám

Školám SVP nabízí výcvikové kurzy zaměřené na poskytování první pomoci při šikanování. Tyto kurzy jsme rozdělili do dvou částí. Čtyřdenní úplné kurzy jsme organizovali ve spolupráci s dr. Kolářem a Pedagogickým centrem Plzeň. Prošla jimi většina vychovatelů dětských domovů a výchovných ústavů ze spádové oblasti DDÚ Plzeň, dále někteří učitelé základních a středních škol. Naším cílem, který jsme si v roce 1998 stanovili, bylo připravit a vycvičit pro každou školu jednoho učitele, jenž by dokázal šikanu ve škole odborně řešit a zároveň byl pomocníkem pro ostatní pedagogy v situacích spojených se šikanováním. Naš záměr se však nepodařilo dokončit, protože samo MŠMT ČR nedokázalo pro tento cíl vytvořit nezbytné podmínky. Přestože jsme systém přípravy i jeho organizaci měli v praxi ověřené, nebyly naše projekty předkládané spolu s Pedagogickým centrem Plzeň přijaty a byly bez bližšího vysvětlení odmítnuty. Finanční podpora, bez které tuto přípravu nelze realizovat, byla přesunuta jinam. O to víc nás překvapilo, když jsme v poslední době slyšeli v televizi, z úst pracovníka ministerstva, že toto ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy již tři roky rozvíjí systém, kterým chce docílit to, co jsme si předsevzali již v roce 1998. Proto by nás zajímalo, kde a kým je tento „systém“ před námi utajován. Jsme přesvědčeni, že problém šikanování na školách nelze řešit bez kvalitní a odborné přípravy pedagogů. A takovou přípravu nelze zajišťovat ze stále více omezovaných prostředků škol a výchovných zařízení.

Další formu, kterou školám nabízíme, představují jednodenní úvodní kurzy, jež organizujeme většinou přímo na školách, např. v době jarních nebo pololetních prázdnin pro celý pedagogický sbor. Ve spolupráci s PPP Plzeň sever, Plzeň jih a Sokolov jsme jednodenní kurzy zorganizovali i pro výchovné poradce základních a středních škol. Jednotliví učitelé využívají v našem SVP možnost individuálních konzultací souvisejících s řešením šikanování.

V této souvislosti chceme zdůraznit fakt, že aktuální situace na školách – ve vztahu k nárůstu projevů šikanování – odráží mimo jiné i úroveň nepřipravenosti pedagogů na kvalifikované řešení projevů šikany. To není vina samotných pedagogů, ale vina stávajícího systému. Drtivá většina těch, kteří na školách pracují, neprošli v tomto směru žádnou odbornou přípravou. Pokud už na škole připravení pedagogové jsou, je to výsledek jejich vlastní iniciativy, jež

však mnohdy naráží na nepochopení i samotných ředitelů škol. Za velkou chybu považujeme také to, že fakulty připravující učitele většinou ve svém programu nemají zařazeny vícedenní výcvikové kurzy zaměřené na poskytování první pomoci při šikanování. Přes tyto problémy bychom chtěli touto cestou poděkovat všem učitelům, vychovatelům a dalším pedagogickým pracovníkům, kteří včas pochopili nebezpečí, jež šikana představuje, a sami, z vlastní iniciativy, hledají cesty, jak problém šikanování na jejich škole kvalifikovaně řešit.

Úloha SVP v informování širší veřejnosti

Zdánlivě nepodstatná se může jevit role, kterou SVP sehrávají v seznamování širší veřejnosti s možnostmi řešení problémů spojených se šikanováním. V našich podmínkách se s poměrně dobrým ohlasem setkal šestidílný cyklus určený rodičům vysílaný v Českém rozhlase Plzeň. Pořad byl dvakrát reprízován. Třídílné pokračování cyklu o šikaně, určené opět rodičům, bylo otištěno v regionálním tisku. I touto cestou lze podle našich zkušeností předávat rodičům i pedagogům potřebné informace pomáhající osvětlit vše, co s sebou šikana přináší.

Závěrem chci konstatovat, že praxe našeho střediska potvrdila nezastupitelné místo, které SVP zaujímají v rámci prevence i řešení problémů spojených se šikanováním. Svou odbornou pomoc nabízejí jak obětem šikanování, tak těm, kteří šikanují. A nejen to, stávají se významnými pomocníky pro rodiče dětí, které šikana zasáhla. Svou roli hrají jak v primární, tak v sekundární i terciální prevenci. Mohou významně pomáhat v odborné přípravě pedagogických pracovníků na řešení těchto situací, které se v souvislosti se šikanou na školách vyskytují. Jde jen o to, aby tato pomoc byla školami včas využívána, což však nepůjde, dokud ministerstvo spolu se zřizovateli škol nevytvoří skutečně fungující systém přípravy pedagogických pracovníků na kvalifikované řešení šikany ve školách. Pak se bude i snáze realizovat nový Český specifický program proti šikanování, který v naší republice již máme k dispozici díky obětavé práci dr. Koláře a kolektivu pedagogů Masarykovy základní školy v Hradci Králové. Je možné, že význam programu zatím není v ČR doceněn právě těmi, kteří nesou odpovědnost za to, aby se děti ve školách cítily bezpečně a nebyly traumatizovány tím, čím šikana ohrožuje jejich zdravý vývoj.